

Шифр: «Компаративний аналіз»

Тема роботи: «Компаративний аналіз застосування лексико-семантичних трансформацій в українських перекладах роману Шарлоти Бронте «Джейн Ейр»»

Секція: «Переклад»

2021 рік

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ТРАНСФОРМАЦІЯ».....	5
1.1 Визначення понять перекладу і перекладацької трансформації...	5
1.2 Види лексико-семантичних трансформацій.....	7
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Ш. БРОНТЕ «ДЖЕЙН ЕЙР» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ	10
2.1 Аналіз варіативності застосування лексико-семантичних трансформвцій в українських перекладах роману «Джейн Ейр»	10
2.2 Комплексне застосування лексико-семантичних трансформацій в перекладах роману «Джейн Ейр»	16
ВИСНОВКИ.....	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	24
Анотація	26

ВСТУП

Процес перекладу передбачає встановлення взаємозв'язку між інформацією вихідної мови та мовою оригіналу. Ці відносини є передумовою перекладу, оскільки будь-яка інтерпретація вихідного тексту безпосередньо пов'язана з вибором словесних засобів перекладу. Труднощі перекладу (лексичні, граматичні та стилістичні) зумовлені невідповідністю між одиницями мови перекладу та мовою джерела. «Перекладати – означає правильно і повністю висловити за допомогою однієї мови те, що вже було висловлено раніше за допомогою іншої» [10, с. 7]. Щоб подолати невідповідність, перекладач використовує прийоми заміни між мовами для досягнення еквівалентності між оригінальним текстом і перекладеним текстом. Ці зміни називаються перекладацькими трансформаціями.

Інтерес мовознавців до проблеми перекладацьких перетворень та їх всебічне вивчення вже традиційні в процесі теорії та практики перекладу. Вивченню перекладацьких перетворень присвятили свої численні статті та монографії такі відомі мовознавці, як Л. Бархударов, Е. Бреус, А. Федоров, В. Комісаров, Й. Рецкер, О. Швайцер та багато інших.

Роман Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» є об'єктом вивчення великої кількості тем та напрямків. Дослідження роману ведуться як з літературної точки зору, так і з лінгвістичної. Так, А. Архангельська та Ф. Махмудовна розглядали тему контексту та його функцій при перекладі метафори (за мотивами роману «Джейн Ейр» Ш. Бронте), звертаючись до актуальної проблеми контексту в лінгвістиці. О. Камишева досліджувала метафору із джерельною сферою «музики» у романі «Джейн Ейр», аналізуючи її з точки зору когнітивної лінгвістики, зокрема, теорії концептуальної метафори та теорії метафоричного моделювання. Ю. Ямалова вивчала історію перекладів роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» у Росії в XIX-XX ст. Українські дослідники також зробили великий внесок у дослідження цього роману. Наприклад, Н. Гржанда займалася темою романтичного дискурсу в романі,

де аналізувала романтичні тенденції у творі. А. Пономарьова у своїй праці «Лінгвокультурологічні особливості роману «Джейн Ейр»» вивчала авторський стиль, оригінальність роману, аналізуючи різні техніки його перекладу.

Таким чином, окремих всебічних досліджень та порівняльного аналізу лексико-семантичних трансформацій в українських перекладах роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» не було. Це є підставою для вибору нашого дослідження.

Мета роботи – проаналізувати застосування лексико-семантичних трансформацій у процесі перекладів роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» українською мовою, їх порівняльний аналіз, варіативність та комплексність.

Основні наукові результати отримані з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних **методів** дослідження, а саме: аналізу та узагальнення наукової та навчально-методичної літератури з проблем перекладацьких трансформацій; теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу; цілісних та інтегральних підходів до дослідження лінгвістичних явищ; порівняльного, описового та аналітичного методів.

Об'єктом дослідження є тексти оригіналу та перекладів роману Ш. Бронте «Джейн Ейр».

Предметом дослідження є лексико-семантичні трансформації.

Практична значимість даної роботи полягає в тому, що отримані результати щодо застосування лексико-семантичних трансформацій доводять виправданість їх використання для інших перекладів в майбутньому.

Матеріалом дослідження послужили роман Ш. Бронте «Джейн Ейр» англійською мовою та три україномовні переклади, зроблені У. Григораш, П. Соколовським та М. Кияновською.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПОНЯТТЯ «ПЕРЕКЛАДАЦЬКА ТРАНСФОРМАЦІЯ»

1.1 Визначення понять перекладу і перекладацької трансформації

Існує величезна кількість визначень перекладу і перекладацьких трансформацій. Л. Бархударов розглядає переклад з двох точок зору: як процес міжмовної трансформації, що трактувалася в рамках того, що називають «семантико-семіотичною моделлю», і як результат процесу. У роботі «Мова і переклад» він пише, що переклад – це «процес, а точніше міжмовне перетворення/трансформація тексту однієї мови в текст іншою мовою, результатом якого є створення тексту перекладу зі збереженням і незмінним каркасом змісту» [2, с. 5].

Подібним чином розглядає переклад В. Виноградов у своїй роботі «Вступ до перекладознавства», виділяючи у терміна «переклад» два основних значення: 1) переклад – розумова діяльність, процес передачі змісту, вираженого однією мовою засобами іншої мови; 2) переклад – це результат процесу перекладу, тобто сам текст усний або письмовий [6, с. 5].

З подібної точки зору розглядав переклад і А. Федоров. У його праці «Основи загальної теорії перекладу» переклад визначається як «процес, що протікає у вигляді психічного акту і полягає в тому, що текст однієї мови перетворюється іншою мовою, і результатом цього процесу є новий текст на мові перекладу [10, с. 13].

Н. Гарбовській розглядає переклад вже не як процес і його результат, але перш за все як «суспільну функцію комунікації між людьми, які є носіями різних мовних систем». [7, с. 214]. Ця функція здійснюється в момент психофізичної діяльності перекладача, спрямованої на передачу реальної дійсності і полягає в можливості переходу від однієї семіотичної системи до іншої з метою максимально повної передачі змісту, закладеного в вихідному повідомленні від одного комуніканта іншому [7, с. 214].

Таким чином, переклад – це складне, багатостороннє явище, яке виконує суспільно значиму функцію комунікації, яке полягає в процесах перетворення і передачі тексту однієї мови в текст іншої, результатом чого є створення тексту перекладу зі збереженим змістом.

Серед всіх цілей перекладу слід виділити основну, яка полягає в досягненні адекватності щодо тексту оригіналу. Основним завданням, яке стоїть перед перекладачем для досягнення необхідної адекватності є вмiле вживання перекладацьких трансформацій. При використанні трансформацій необхідно повною мірою передати всю інформацію тексту мови оригіналу (МО), не порушивши норми мови перекладу (МП).

Визначаючи перекладацькі трансформації (перетворення) Л. Бархударов пише: «термін «перетворення» (або «трансформація») може бути вжито лише в тому сенсі, в якому цей термін застосовується в синхронному описі мови взагалі: мова йде про певне ставлення між двома мовними одиницями, з яких одна є вихідною, а інша створюється на основі першої. В даному випадку, маючи вихідний текст на мові А, перекладач, застосовуючи до нього певні операції, створює текст на мові Б, який знаходиться в певних закономірних відносинах з текстом А» [2, с. 6].

Схоже трактування поняття «перекладацької трансформації» дає А. Швейцер. Відзначаючи певну метафоричність терміна «трансформація» в теорії перекладу, він пише: «Насправді мова йде про відношення між вихідним і кінцевим мовними виразами, про заміну в процесі перекладу однієї форми вираження іншою, про заміну, яку ми образно називаємо перетворенням або трансформацією» [11, с. 118]. Тобто це операції, які полягають в перевираженнісенсу.

Г. Гарбовський при визначенні трансформацій в своїй роботі «Теорія перекладу» посилається на праці Л. Бархударова і А. Швейцера і зазначає наступне: «Перекладацька трансформація – це такий процес перекладу, в ході якого система смислів, укладена в мовних формах вихідного тексту, сприйнята і зрозуміла перекладачем в силу його компетентності,

трансформується природним чином внаслідок міжмовної асиметрії в більш-менш аналогічну систему смислів, що втілюються до форми мови перекладу» [7, с. 366].

Таким чином, перекладацькі трансформації – це процес перекладу, що полягає в застосуванні певних операцій таким чином, що відбувається трансформація/перевираження сенсу, укладеного в вихідний текст на одній мові, в більш-менш аналогічний сенс, укладений в текст на іншій мові.

Розмірковуючи про перекладацькі трансформації і причини їх застосування в своїй роботі «Мова і переклад» Л. Бархударов вважає, що застосовувати перекладацькі трансформації необхідно головним чином для досягнення перекладацької еквівалентності, незважаючи на розбіжності в формальних і семантичних системах двох мов, що вимагає від перекладача перш за все вміння зробити численні і якісно різноманітні міжмовні перетворення, тобто перекладацькі трансформації, щоб текст перекладу з максимально можливою повнотою передавав всю інформацію, укладену в тексті оригіналу [2, с. 190].

Н. Гарбовський же зазначає, що «перекладацькі трансформації є невіддільною частиною будь-якого процесу перекладу через асиметричності систем будь-якої пари мов, що зустрічаються при перекладі, але в той же самий час ці асиметричні системи можуть мати «зони» абсолютного збігу значень, де в перекладацьких трансформаціях вже немає необхідності [7, с. 364].

Таким чином, застосування перекладацьких трансформацій необхідно перш за все для максимально повної передачі інформації, закладеної в мові оригіналу, з дотриманням всіх норм мови перекладу.

1.2 Види лексико-семантичних трансформацій

Слово – це одиниця, яка є частиною лексичної системи мови. Оскільки семантика слова є унікальною для кожної окремої лексичної системи, при перекладі на іншу мову виникає багато проблем, пов'язаних з пошуком

еквівалентного слова з подібним значенням у лексичній системі цільової мови. Як правило, при такому різновиді невідповідності перекладач замінює «невідповідне» слово або словосполучення іншою одиницею, зберігаючи значення висловлювання в цілому. Такі заміни в перекладознавстві називаються «трансформаціями». Отже, перекладацькі трансформації – це «ті численні, різноманітні за змістом міжмовні трансформації, які застосовуються для досягнення перекладацької еквівалентності, незважаючи на відмінності у формальній та семантичній системах двох мов» [2].

Є чотири причини, що викликають лексичні перетворення: різне бачення об'єктів об'єктивної реальності, засноване на виділенні двох різних ознак у відповідних словах двох різних мов; різниця в семантичній структурі слова; різниця у сумісності; традиції вживання слова етносом. Кожному слову відповідає поняття об'єктів, яке воно позначає. Його семантика відображає бачення світу, властиве лише носіям цієї мови.

Лексичні трансформації описують формальний та предметний зв'язок між словами та словосполученнями в оригіналі та перекладі.

У своїй роботі «Курс перекладу» [8] Л. Латишев визначає лексичні трансформації як «відхилення від відповідності словникового запасу». У лексичних системах англійської та української мов існують відмінності, що виявляються у типі семантичної будови слова. Будь-яке слово, тобто лексична одиниця, є частиною лексичної системи мови. Це пояснює унікальність семантичної структури слів у різних мовах. Отже, суть лексичних трансформацій полягає у «заміні окремих лексичних одиниць (слів та наборів словосполучень) МО на лексичні одиниці МП, які не є їхніми еквівалентами в словниковому запасі і, відповідно, мають інше значення, ніж ті, що надаються ними у перекладі одиниці МО» [8, с. 196].

Лексико-семантичні перекладацькі трансформації включають усі способи перекладу лексичних одиниць (слів, словосполучень, фраз) з урахуванням змін їх форми та значення в порівнянні із МО.

За основу візьмемо класифікацію вчених Л. Науменко та А. Гордієвої [9], які залежно від природи одиниць мови оригіналу виділяють такі лексико-семантичні перекладацькі трансформації: синонімічна заміна, контекстуальна заміна, калькування, описовий переклад, антонімічна заміна, транспозиція, пермутація, конкретизація значення, генералізація значення, транскодування, компресія, декомпресія.

Проаналізуємо застосування лексико-семантичних трансформацій в українських перекладах роману Ш. Бронте «Джейн Ейр» [12], зроблених У. Григораш [3], П. Соколовським [5] та М. Кіяновською [4].

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ ЗАСТОСУВАННЯ ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ РОМАНУ Ш. БРОНТЕ «ДЖЕЙН ЕЙР» УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

2.1 Аналіз варіативності застосування лексико-семантичних трансформцій в українських перекладах роману «Джейн Ейр»

У процесі роботи над перекладами роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» [9], зробленого У. Григораши [3], П. Соколовським [5] та М. Кіяновською [4] українською мовою, ми знайшли та обробили використання різноманітних лексико-семантичних трансформацій. Найчастіше використовувалась трансформація синонімічної заміни, суть якої полягає у «виборі одного із значень багатозначного слова відповідно до контексту» [9]:

Так, у фразі «*reservoir of frost and snow*» [12] – «невичерпний запас холоду і снігу» [3] – «царства морозу й криги» [5] – «вміст морозу й снігів» [4] слово *reservoir* є багатозначним і має наступні значення: 1) сховище; 2) скарбниця; 3) вмістилище; 4) джерело; 5) басейн; 6) запас [1]. Як бачимо, автори перекладу використали одне із значень, що на їх думку найбільш відповідає контексту.

У наступному прикладі «*crimped her nightcap borders*» [12] – «гофрувала країна її нічного ковпака» [3] – «плячі оборки на її нічних чепчиках» [5] – «плячі краєчок її нічного чепчика» [4] ми можемо спостерігати три полісемантичні слова. Слово *crimp* можна перекласти як: 1) гофрувати; 2) плоїть; 3) укладати; 4) завивати [1]. Слово *border* має наступні лексичні значення: 1) межа; 2) облямівка; 3) край; 4) галявина [1]. А *nightcap* означає нічний ковпак або нічний чепчик. Таким чином, ми можемо констатувати застосування трьох синонімічних заміни одночасно. Але в той же час слід зазначити, що у перекладі слова *nightcap* застосовувалася також трансформація калькування.

Трансформацію калькування – «надання денотативного значення лексичної одиниці без збереження звукової чи орфографічної норми, але із відтворенням її структурної моделі» [9] можна спостерігати в наступній фразі: «*in the leafless shrubbery*» [12] – «безлистою алеєю» [3] – «алеями, обсадженими кущами, з яких уже опало листя» [5] – «між безлистих кущів» [4]. Як бачимо, при перекладі слова *leafless* українською мовою У. Григораш та М. Кіяновська застосовували трансформацію калькування (безлистих), але П. Соколовський відтворив це слово описовим перекладом. У той же час усі троє перекладачі використали синонімічну заміну полісемантичного слова *shrubbery* (*shrubbery* – чагарник; чагарникові насадження; алея, обсаджена кущами; алея, обсаджена кущами; клумба [1]).

У наступному прикладі: «*Of these death-white realms I formed*» [12] – «Я уявляла це смертельно біле царство» [3] – «Про ці мертво-білі простори» [5] – «Отож про цю смертельно білу країну» [4] використовується трансформація калькування для перекладу слова *death-white* (смертельно білий, мертво-білий). Поряд із цим застосовується синонімічна заміна, де слово *realms* (королівство, царство, область, сфера, світ, країна, ареал [1]) однаково передається усіма перекладачами.

Через відмінності у граматичній структурі англійської та української мов на особливу увагу заслуговує трансформація транспозиції.

Транспозиція – це «заміна однієї частини мови іншою в процесі перекладу» [9].

Залежно від категорії, до якої або в яку передається слово (його основа), виділяють такі процеси: номіналізація (тобто перехід до класу іменників); ад'єктивація (перехід до класу прикметників); вербалізація (перехід до класу дієслів); адвербалізація (перехід до класу прислівників).

Найпоширеніший тип транспозиції у перекладах – це ад'єктивація.

Так, у перекладі словосполучень *winter wind* (зимовий вітер), *November day* (Листопадовий день) and *sea-fowl* (морські птахи) всі автори перекладу

одноставно застосували ад'ективацію, переклавши іменник прикметником, що більше відповідає узусу української мови.

Аналогічними є і наступні приклади: «*winter afternoon*» [12] – «зимовий вечір» [3] – «зимовий вечір» [5] – «зимове надвечі'ря» [4]; «*lace frills*» [9] – «мереживні жабо» [3] – «мереживні оборочки» [5] – «мереживні краї» [4].

Але прикметник також використовувався для відтворення інших частин мови. Так, П. Соколовський використав прикметник для передачі прислівника: «*speak pleasantly*» [12] – «навчишся бути **чемною**» [5] і іменника: «*he was not quick either of vision or conception*» [9] – «він не був ні спостережливий, ані кмітливий» [5].

Дуже часто в перекладах можна спостерігати такий тип транспозиції, як вербалізація.

Так,, фраза з прикметником *remain silent* була відтворена усіма перекладачами як *мовчи*, із використанням дієслова, а іменники наступного речення були перекладені описовим перекладом за допомогою дієслів: «*I don't like cavillers or questioners*» [12] – «я не люблю, коли **чіпляються** до слів і **допитуються**» [5] – «я не люблю тих, хто **чіпляється** до слів або **ставить** неналежні **питання**» [3] – «я **терпіти** не можу, коли **чіпляються** до слів і **лізуть із запитаннями**» [4].

У реченні «*I feared nothing but interruption*» [12], два перекладачі відтворили іменник дієсловом: «**боялась тільки одного: що моє щастя *урветь***» [5] – «я не боялась нічого, хіба одного: мені **можуть завадити**» [3], але М. Кіяновська застосувала адвербалізацію: «а я боялась тільки, що моє щастя – **ненадовго**» [4].

Автори перекладу не оминули і номіналізації і в більшості випадків перекладали герундій іменником: «*mysterious often to my undeveloped understanding and imperfect feelings*» [12] – «здебільшого **незбагненну** для мого дитячого **розуму й серця**» [5] – «**незбагненну** для моєї бідної **уяви** і

недосконалих почуттів» [3] – «незовсім сформованих уяви та розуміння й недосконалих чуттів» [4].

У наступному прикладі лише М. Кіяновська використала номіналізацію, відтворюючи прикметник іменником, тоді як інші перекладачі вжили український відповідник: «*introductory pages*» [12] – «вступні сторінки» [5] – «вступні сторінки» [3] – «сторінки *вступу*» [4].

А тепер розглянемо приклади адвербалізації в перекладах роману.

Так, при перекладі речення «*I asked, with awkward diffidence*» [12] П. Соколовський двічі застосовував адвербалізацію, відтворюючи прикметник та іменник прислівником – «спитала я *вдавано покірливо*» [5]. Водночас М. Кіяновська та У. Григораши використовують прислівник для перекладу іменника: «*невпевнено* спитала я» [3] – «*боязко і нерішуче* спитала я» [4].

У наведеному нижче прикладі перекладачі одностайні у виборі адвербалізації: «*dreadful to me was the coming home in the raw twilight*» [9] – «*жахливо* було вертатися додому в холодному присмерку» [5] – «*нестерпно* було повертатися додому к вогких сутінках» [4].

Досить часто перекладачі застосовують трансформацію *контекстуальної заміни*, суть якої полягає у «перекладі слова або фрази мови оригіналу словом, що не є його словниковим значенням, і підбирається з урахуванням контексту та мовних норм мови перекладу» [9].

Так, у фразі «*a dingy and unwholesome skin*» [12] – «*прищуватою нездоровою шкірою*» [3] – «*впадали в очі його прищувата нездорова шкіра*» [5] – «*землистим нездоровим кольором шкіри*» [7], слово *dingy*, що має наступні словникові значення: 1) тьмянний, 2) запилений, 3) неяскравий, 4) запущений [1], було перекладено як *прищуватий* та *землистий*, що не є його лексичними значеннями, але гармонізують із словом *skin* відповідно до норми української мови.

У прикладі «*I asked, with awkward diffidence*» [12] – «спитала я з *удаваною байдужістю*» [3] – «спитала я *вдавано покірливо*» [5] –

«*невпевнено запитала я*» [4] слово *diffidence* має такі значення: 1) боязкість; 2) сором'язливість; 3) непевненість; 4) комплекси [1] і слово *awkward* можна передати як 1) незграбний; 2) нескладний; 3) скрутний; 4) несміливий; 5) невмілий [1]. Але перекладачі не вжили жодного із цих значень і застосовували контекстуальну заміну, щоб точно передавати не лише семантичне значення слова, але й ситуативну прив'язаність до контексту. У той же час ми можемо спостерігати трансформаційну адвербалізацію. Все це підкреслює важливість використання перетворень у комплексі для подолання перешкод перекладу та наближення тексту до цільового читача.

Щоб передати значення лексичної одиниці, еквівалент якої відсутній у мові перекладу, У. Григоращ, П. Соколовський та М. Кіяновська застосували описовий переклад.

Наприклад, при перекладі фрази «*you have no money*» [12] – «у тебе немає грошей» [3] – «живеш у нас на ласкавому хлібі» [5] – «ти утриманка на нашому хлібі» [5] П. Соколовський та М. Кіяновська використали саме цю трансформацію разом із експресивацією (стилістична трансформація).

У наступному прикладі: «*fed our eager attention with passages*» [12] – «розважала нас різними старими казками» [3] – «заспокоювала нашу жадібну цікавість розповідями» [5] – «втамовувала нашу спраглу цікавість розповідями» [4] всі перекладачі передають значення фрази описовим перекладом.

Ще однією трансформацією, необхідною для подолання відмінностей морфологічного прошарку порівнювальних мов, є **антонімічний переклад** – «заміна форми слова в МО на протилежну за значенням у МП (позитивне значення – на негативне і навпаки)» [9]:

«*blind and deaf*» [12] – «не чути і не помічати» [3] – «сліпа й глуха» [5] – «сліпою та глухою» [4]. У цьому прикладі ми можемо спостерігати трансформацію негативації, де слово без чітко вираженої семи заперечення було перекладено У. Григоращ словом із такою семою. Те саме можна

побачити і в наступному прикладі: «*to be sure*» [12] – «можеш навіть не сумніватися» [3] – «напевне» [5] – «кажу тобі» [4].

Для перекладу власних назв та інтернаціональної лексики У. Григораш, П. Соколовський та М. Кіяновська трансформують транскодування, суть якої полягає у «перекладі шляхом відтворення звукової / графічної форми слова мови оригіналу засобами мови перекладу» [9].

Транслітерацію спостерігаємо у наступних прикладах: *Bessie* – *Бессі* – *Bessi* – *Бессі*, *Brobdignag* – «Бробдїгнаг» – «Бробдїнгнет (транскрибування)» – *Бробдїгнаг*, *Gulliver* – *Гулівер* – *Гулівер* – *Гуллівер*, *Mr. Lloyd* – *містер Ллойд* – *містер Лойд* – *пан Ллойд*».

Транскрибування наявне в наступних прикладах: *Jane* – *Джейн* – *Джейн* – *Джейн*, *Mrs. Reed* – *місіс Рід* – *місіс Рід* – *пані Рід*, *Abbot* – *Еббот* – *Ебот* – *Еббот*.

У більшості випадків було застосовано адаптивне транскодування – «адаптацію форми слова до фонетичних або граматичних норм МП» [6]:

Gateshead – *Гейтсгеду* – *Гейтсхеді* – *Гейстхеді*, *Sarah* – *Сапо* – *Сапо* – *Сапо*, *Lilliput* – *Лілінутія* – *Лілінутія* – *Лілінутія*, *Miss* – *міс* – *міс*.

Не так часто ми можемо спостерігати трансформацію пермутації, конкретизації та генералізації значення в процесі перекладу, але можна навести декілька прикладів.

«Конкретизація значення – це лексико-семантична трансформація, внаслідок якої слово з більш широкою семантикою в МО передається словом із більш вузькою семантикою в МП» [9].

Так, у реченні «*Where the dickens is she!?*» [12] – «Де в біса вона поділася?» [3] – «Де в біса вона поділася?» [5] – «Куди, до дідька, вона зникла?» [4] дієслово *to be* має широке значення, але було перекладено як *поділася*, *зникла* (з більш конкретним значенням). Отже, ми можемо констатувати трансформацію конкретизації.

Аналогічним є і наступний прикладі «*yet there were certain introductory pages that, child as I was*» [12] – «проте навіть я, дитина, не могла

пропустити деякі вступні сторінки» [3] – «*проте, хоч я була ще дитиною, деякі вступні сторінки мимоволі **привернули** мою увагу»* [5]. Значення дієслова *to be* було конкретизовано. Окрім конкретизації, можна зазначити, що У. Григораш застосувала антонімічну заміну, а П. Соколовський – контекстуальну заміну та декомпресію.

Під час перекладу фрази «*large extremities*» [12] – «*кінцівки задовгі*» [3] – «*великі руки та ноги*» [5] – «*масивними руками й ногами*» [4] слово *extremities* (кінцівки) було перекладено П. Соколовським та М. Кіяновською більш визначено як *руки і ноги*.

Генералізація значення є зворотоім конкретизації процесом, коли «слова з більш вузькою семантикою замінюються словами з більш широкою семантикою» [9]. Так, у процесі перекладу фрази «*turning over the leaves of my book*» [12] – «*Гортаючи книжку*» [3] – «*Гортаючи книгу*» [5] – «*перегортаючи сторінки*» [4] У. Григораш та П. Соколовський застосували трансформацію генералізації, надавши слову *leaves* значення *книги* (словом із ширшим значенням).

Через розбіжності між складом англійською та українською мовами не лише на лексичному, але здебільшого на граматичному рівні, та з урахуванням норм обох мов, перекладачі застосували **пермутацію** – «заміну місць лексем у фразі чи елементів у фраземі» [9].

Так, у фразі «*It contained a bookcase*» [12] – «*шафа з книжками*» [3] – «*шафа з книжками*» [5] – «*книжкова шафа*» [4] У. Григораш та П. Соколовський застосовували пермутацію, а М. Кіяновська – калькування.

2.2 Комплексне застосування лексико-семантичних трансформацій в перекладах роману «Джейн Ейр»

Аналізуючи переклади роману «Джейн Ейр» щодо застосування лексико-семантичних трансформацій У. Григораш, П. Соколовського та М. Кіяновської, слід зазначити, що для досягнення адекватності перекладу та

відтворення прагматики твору переважно трансформації носили комплексний характер.

«*I trembled at the idea*» [12] – «мене кидало в жар на одну згадку» [3] – «я боялася» [5] – «здригнулася від самої лише думки» [4].

При перекладі вищезазначеної фрази У. Григораш використала лексико-семантичні трансформації синонімічної заміни (полісемантичний іменник *idea* було передано одним із значень), декомпресії (додано слово *одну*) та описовий переклад (слово *trembled* перекладено описово), а також стилістичну трансформацію експресивації, яка не була предметом нашого дослідження, але забезпечила перекладу емоційності та адекватності. М. Кіяновська, у свою чергу, наблизила свій переклад до мови оригіналу, використовуючи синонімічну заміну, розчіпивши іменник *idea* (додала слова *самої лише*). П. Соколовський передав всю фразу за допомогою описового перекладу.

«*wet lawn and storm-beat shrub*» [12] – «мокрый газон і пошарпаний бурями чагарник» [3] – «моріжок з пошарпаними бурєю кущами» [5] – «мокрый газон та кущі, які розшарпував вітер» [4]. Всі троє перекладачі застосували синонімічну заміну для перекладу таких слів, як *lawn* (газон, моріжок) та *shrub* (кущ, чагарник). У той же час У. Григораш та П. Соколовський застосували калькування при перекладі слова *storm-beat*. М. Кіяновська передала це слово за допомогою описового перекладу.

Наступний приклад: «*a pale blank of mist and cloud*» [12] – «блідим туманом і хмарами» [3] – «густа запона туману і хмар» [5] – «біла завіса туману і хмар» [4]. У. Григораш застосувала синонімічну заміну (для перекладу слова *pale*) та компресію (слово *blank* було вилучено). П. Соколовський та М. Кіяновська, у свою чергу, використали контекстуальну заміну слова *pale*, а синонімічну – для слова *blank*.

У перекладі фрази «*ceaseless rain*» [12] – «безперервний дощ» [3] – «дощові потоки, гнані вітром» [5] – «невпинні потоки дощу» [4] У. Григораш використала калькування (слово *ceaseless*), П. Соколовський

застосував описовий переклад та декомпресію, а М. Кіяновська – декомпресію та синонімічну заміну (для слова *ceaseless*).

Тоді як у процесі перекладу фрази «*dreadful to me was*» [12] – «я просто ненавиділа» [3] – «Жахливо було» [5] – «жахливою мукою було» [4] У. Григораш застосувала антонімічний переклад (негативацію) та транспозицію (вербалізація) для перекладу слова *dreadful*, П. Соколовський застосував компресію та адвербалізацію, а М. Кіяновська вдалася до синонімічної заміни та декомпресії (додала слово *мукою*, щоб зробити значення більш конкретним).

Наступний приклад: «*having brought her ironing-table to the nursery hearth*» [12] – «приносила столик для прасування в дитячу кімнату, ставила його біля вогню» [3] – «Поставивши перед каміном у дитячій кімнаті прасувальний столик» [5] – «присунувши прасувальну дошку до каміна в дитячій кімнаті» [4]. Перекладаючи слово *ironing-table* У. Григораш використала пермутацію та номіналізацію, П. Соколовський – калькування, а М. Кіяновська – контекстуальну заміну. Усі застосували також описовий переклад для слова *hearth* та декомпресію (додано іменник *кімнату*, щоб зробити значення більш вичерпаним).

Наведемо ще декілька прикладів:

«*waking up with a feeling as if I had had a frightful nightmare*» [12] – «отямилася, наче після кошмару» [3] (компресія, вилучення слова *frightful*) – «прийшла до пам'яті, ніби після страшного кошмару» [5] – «прокинулася з відчуттям, немов уві сні мене переслідувано якесь жахливе видіння» [4] (описовий переклад). Слово *nightmare*, що має такі словникові значення: 1) кошмар; 2) жах; 3) страхіття [1] У. Григораш та П. Соколовський переклали як *кошмар*, використовуючи трансформацію синонімічної заміна. М. Кіяновська використала слово *видіння*, тобто застосувавши контекстуальну заміну, враховуючі контекст речення. Також, фраза *waking up* (прокидатися, просипатися, будити) була перекладена по-різному.

У. Григораш та П. Соколовський використали контекстуальну заміну, в той час як М. Кіяновська долучається до словникового відповідника.

«*a terrible red glare*» [12] – «*мерехтливе червоне світло*» [3] – «*жахливе червоне полум'я*» [5] – «*моторошні червоні зблиски*» [4]. Слово *terrible* (страшний, страшений) було перекладено як *мерехтливе*, *жахливе* та *моторошні*. У. Григораш використала контекстуальну заміну, а П. Соколовський та М. Кіяновська вибір варіантного відповідника. Слово *glare*, яке має значення *сяйво*, було перекладено відповідно до контексту речення із використанням контекстуальної заміна, а також стилістичної трансформації експресивації.

«*I heard voices, too, speaking with a hollow sound, and as if muffled by a rush of wind or water*» [12] – «*До мене долинали невиразні (контекстуальна заміна), ніби заглушені (вибір варіантного відповідника) шумом (контекстуальна заміна), вітру або води, голоси*» (пермутація) [3] – «*Я чула тихі (декомпресія) голоси, неначе приглушені шумом (вибір варіантного відповідника) водоспаду (контекстуальна заміна) або вітру*» [5] – «*Я чула невиразні звуки (декомпресія) голосів, так ніби їх приглушували дзюркотіння (контекстуальна заміна, експресивація) води або шум (вибір варіантного відповідника) вітру*» [4].

«*I rested my head against a pillow or an arm, and felt easy*» [12] – «*Не знаю (декомпресія), де опинилася (контекстуальна заміна) моя голова, на подушці чи на чийсь руці, але точно знаю (декомпресія), що мені ще ніколи не було (антонімічний переклад, негативація) так затишно (контекстуальна заміна)*» [3] – «*Я схилилась (синонімічний переклад) головою на подушку або на чиюсь руку й відчула себе легко й спокійно (декомпресія)*» [5] – «*Я оперлася (синонімічний переклад) головою чи то на подушку, чи то на плече (контекстуальна заміна), і мені стало трохи легше*» [4].

«*I felt so sheltered and befriended while he sat in the chair near my pillow*» [12] – «*коли він сидів біля мого ліжка (генералізація значення), я відчувала, що в безпеці (контекстуальна заміна), що біля мене справжній друг*»

(описовий переклад) [3] – «поки він сидів біля мене (компресія), я почувала себе під дружньою опікою (описовий переклад)» [5].

«*At last both slept: the fire and the candle went out*» [12] – «Нарешті вони (контекстуальна заміна) заснули; вогонь догорів (декомпресія), свічка згасла (вибір варіантного відповідника)» [3] – «Врешті обидві поснули; камін (конкретизація значення) і свічка погасали (вибір варіантного відповідника)» [5] – «Нарешті Бессі та Сара (конкретизація) заснули: вогонь у каміні (декомпресія) й свічка погасли (вибір варіантного відповідника)» [4].

«*Next day, by noon*» [12] – «Наступного дня, ближче до обідньої пори (вибір варіантного відповідника)» [3] – «Назавтра (контекстуальна заміна), під обід» [5] – «Наступного дня вранці (контекстуальна заміна)» [4].

«*I felt physically weak and broken down*» [12] – «Я почувалася виснаженою (синонімічна заміна, експресивація) фізично (транскодування) і розчавленою морально (контекстуальна заміна, експресивація)» [3] – «Я почувала себе кволюю (контекстуальна заміна) й розбитою» (вибір варіантного відповідника) [5] – «Я почувалася фізично (транскодування) дуже ослабленою (вибір варіантного відповідника) й розбитою (вибір варіантного відповідника)» [4].

Як ми бачимо з наведених вище прикладів, трансформації, застосовані перекладачами, мали комплексний характер.

Цю комплексність можна простежити і в наступних прикладах: «*I sat cross-legged, like a Turk*» [12] – «де й сіла, підібгавши ноги по-турецькому» [5] – «схрестила ноги по турецькому» [3] – «всілася по-турецьки» [4]. Як бачимо, словосполучення з іменником *like a Turk* було відтворено українським прислівником *по-турецьки* усіма перекладачами), а Past Participle *cross-legged* – особовою формою дієслова – *схрестила*.

«*no sooner had I wiped one salt drop from my cheek than another followed*» [12] – «Не встигала я витерти (вибір варіантного відповідника) одну солону (транспозиція, ад'єктивація) сльозу (конкретизація значення) зі щоки, як з'являлася (вибір варіантного відповідника) інша» [3] – «я ще не

встигала витерти (вибір варіантного відповідника) *зі щоки одну солону* (транспозиція) *краплину* (синонімічна заміна), *як за нею вже котилася* (контекстуальна заміна) *друга*» [3] – «*не встигла я змахнути* (синонімічна заміна) *зі щоки одну солону* (транспозиція) *краплинку* (контекстуальна заміна), *як услід за нею котилася* (контекстуальна заміна) *наступна*» [3].

Як бачимо з останнього прикладу, перекладачі здебільшого дійшли консенсуса стосовно своїх перекладацьких рішень.

«*Wonderful civility this!*» [3] – «*Небачена* (антонімічний переклад, негативація) *люб'язність!* (вибір варіантного відповідника)» [3] – «*Аж надто дивна* (декомпресія) *люб'язність* (вибір варіантного відповідника) *з її боку!* (декомпресія)» [3] – «*Яка дивовижна* (вибір варіантного відповідника) *турботливість!* (контекстуальна заміна)» [3].

Як можна побачити з наведених прикладів, комплексний характер застосування перекладацьких трансформацій надає перекладу точності та адекватності.

ВИСНОВКИ

Дана наукова робота була спрямована на аналіз застосування лексико-семантичних трансформацій при перекладі англомовного тексту українською мовою різними перекладачами. Зокрема, в першій частині було надано визначення поняття перекладу та перекладацької трансформації: такі чисельні та якісно різноманітні міжмовні перетворення, які здійснюються для досягнення адекватності перекладу всупереч розбіжностям формальних та семантичних систем двох мов.

В другій частині було опрацьовано переклади роману Ш. Бронте «Джейн Ейр», зроблені У. Григораш, П. Соколовським та М. Кіяновською. Перекладачі застосовували всі види лексико-семантичних трансформацій. Найчастіше застосовувались трансформації контекстуальної та синонімічної заміни та транспозиція, рідше – конкретизація та генералізація значення.

Результати порівняльного аналізу тексту оригіналу та текстів перекладу свідчать про те, що для досягнення семантичної близькості перекладу до оригінального тексту необхідно знайти відповідність англійським лексемам, застосовуючи складні перекладацькі трансформації.

Проаналізувавши переклади роману Шарлотти Бронте "Джейн Ейр", зроблені У. Григорашем, П. Соколовським та М. Кіяновською, ми дійшли такого висновку: у перекладах У. Григораша та П. Соколовського є близько тисячі трансформацій, що свідчить про те, що перекладачі трохи відступили від норм мови оригіналу, щоб полегшити сприйняття тексту українському читачеві та наблизити його до норм українського узусу. У свою чергу, переклад, зроблений М. Кіяновською, демонструє зусилля перекладачки дотримуватися норм оригіналу та спростити переклад. У перекладах найчастіше використовували синонімічну заміну та транспозицію через особливості української мови.

У більшості випадків трансформації були виправданими. У деяких випадках використання певної трансформації було влучнішим у перекладі

П. Соколовського. Але здебільшого перетворення носили складний характер: для досягнення адекватності – головної мети перекладу – автори перекладу застосовували кілька трансформацій одночасно.

Слід зазначити, що лексико-семантичні прийоми різних мов мають одну основу, але їх функціонування в мові різне. Однакові методи виконують різні функції, мають різні ступені використання та різну частку в системі кожної мови, що пояснює необхідність трансформації. Приймаючи перекладацькі рішення, українські перекладачі зберегли комунікативну функцію перекладеного тексту, відповідність його використання нормам української мови.

Практично доведено, що процес перекладу – це не проста заміна одиниць однієї мови одиницями іншої мови, а є складним процесом, що містить ряд труднощів, які необхідно подолати перекладачеві.

Отже, для всебічного аналізу перекладів роману необхідно надалі розглянути комплексне застосування всіх видів трансформацій (лексико-семантичних, граматичних та стилістичних), застосування яких сприяє якості перекладу художньої літератури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Англо-український словник: Близько 65000 слів / уклад. М. П. Подвезько, М. І. Балла; за редакцією Ю. О. Жлуктенка. Київ: Рад. школа, 1974. 663 с.
2. Бархударов Л. С. Язык и перевод (Вопросы общей и частной теории перевода). М.: Международные отношения, 1975. 240 с.
3. Шарлотта Бронте. Джейн Ейр / пер. з англ. У. Григораши. Київ: Серія «Фієста» KM Publishing, 2009. 250 с.
4. Шарлотта Бронте. Джейн Ейр / пер. з англ. М. Кіяновської. Київ: #книголав, 2018. 608 с.
5. Шарлотта Бронте. Джейн Ейр / пер. з англ. П. Соколовський. URL: <https://www.ukrlib.com.ua/world/printit.php?tid=1310>
6. Виноградов В. С. Введение в переводоведение (общие и лексические вопросы). М.: Издательство института общего среднего образования РАО, 2001. 224 с.
7. Гарбовский Н. К. Теория перевода: Учебник. М.: Изд-во Моск. Ун-та, 2004. 544 с.
8. Латышев Л. К. Курс перевода (Эквивалентность перевода и способы ее достижения). М.: Международные отношения, 1981. 242 с.
9. Науменко Л. П., Гордєєва А. Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську: навч. посібник. Вінниця : Нова книга, 2011. 136 с.
10. Федоров А. В. Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): для институтов и факультетов иностр. языков. Учебное пособие. СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: ООО Издательский Дом "ФИЛОЛОГИЯ ТРИ", 2002. 416 с.
11. Швейцер А. Д. Перевод и лингвистика: Статус, проблемы, аспекты. М.: Наука 1988. 215 с.
12. Brontë, Charlotte. Jane Eyre, an Autobiography. URL: <https://www.gutenberg.org/files/1260/1260-h/1260-h.htm>

13. Ostapenko S. A., Forgel M. V. Comprehensive Application of Lexico-Semantic Transformations in Ukrainian Translations of the Novel "Jane Eyre" by Charlotte Bronte. *Інтелект. Особистість. Цивілізація*. Випуск 2(20). Кривий Ріг: ДонНУЕТ, 2020. С. 45-54

АНОТАЦІЯ

наукової роботи під шифром «Компаративний аналіз»

Лексико-семантичні трансформації відіграють важливу роль у процесі перекладу, забезпечуючи динаміку тексту, посилюючи виразність, та експресивні функції мови, адже у процесі перекладу важливо передати не лише зміст, а й настрій, з яким твір створювався.

Роман Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» є об'єктом вивчення великої кількості тем та напрямків. Дослідження роману ведуться як з літературної точки зору, так і з лінгвістичної. Науковці розглядали тему контексту та його функцій при перекладі метафори; досліджували метафору із джерельною сферою «музики» у романі «Джейн Ейр», аналізуючи її з точки зору теорії теорії метафоричного моделювання; вивчали історію перекладів роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» у Росії в XIX-XX ст.; займалася темою романтичного дискурсу в романі; вивчала авторський стиль, оригінальність роману, аналізуючи різні техніки його перекладу.

Таким чином, окремих всебічних досліджень та порівняльного аналізу лексико-семантичних трансформацій в українських перекладах роману Шарлотти Бронте «Джейн Ейр» не було. Цим і обумовлена **актуальність** обраної теми дослідження.

Метою наукової розвідки є компаративний аналіз застосування лексико-семантичних трансформацій у процесі перекладів роману Шарлотти Бронте "Джейн Ейр" українською мовою, виконаних У. Григораш, П. Соколовським та М. Кіяновською, їх варіативність та комплексність.

Основні наукові результати отримані з використанням комплексу загальнонаукових та спеціальних **методів** дослідження, а саме: аналізу та узагальнення наукової літератури з проблем перекладацьких трансформацій; теоретичного узагальнення, аналізу та синтезу; цілісних та інтегральних підходів до дослідження лінгвістичних явищ; порівняльного, описового та аналітичного методів.

Загальна характеристика роботи: дана наукова робота розміщена на 25 сторінках і складається зі вступу, двох розділів, висновків та списку використаної літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність роботи, описуються предмет, об'єкт, мета дослідження, його практична значимість та використані матеріали.

У першому розділі досліджуються поняття перекладу та перекладацької трансформації, особливості лексико-семантичних трансформацій.

Другий розділ є практичною частиною роботи, в якій розглядаються на прикладах різні види лексико-семантичних трансформацій із порівнянням їх використання різними перекладачами.

У висновках сформульовані основні результати дослідження. Список використаної літератури складається з 13 найменувань.

Наукова робота присвячена аналізу застосування перекладацьких трансформацій, зокрема лексико-семантичних, при перекладі англомовного тексту українською мовою. На основі порівняльного аналізу автор досліджує проблему застосування лексико-семантичних трансформацій у перекладах роману «Джейн Ейр» Шарлоти Бронте, виконаних У. Григораш, П. Соколовським та М. Кіяновською.

У процесі перекладу роману «Джейн Ейр» автори застосували усі типи лексико-семантичних трансформацій: синонімічну заміну, калькування, описовий переклад, контекстуальну заміну, транскодування, антонімічний переклад, компресію, декомпресію, пермутацію, транспозицію, конкретизацію та генералізацію значення. Найчастіше застосовувались синонімічна заміна та транспозиція, рідше – пермутація та генералізація значення. Але здебільшого трансформації носили комплексний характер: для досягнення адекватності – головної мети перекладу – перекладачі застосовували кілька перетворень одночасно.

Підсумовуючи проведений аналіз, можна зробити висновок, що в більшості випадків перетворення є виправданими.

Ключові слова: адекватний переклад, смисловий розвиток, трансформація, лексико-семантичне перетворення.